

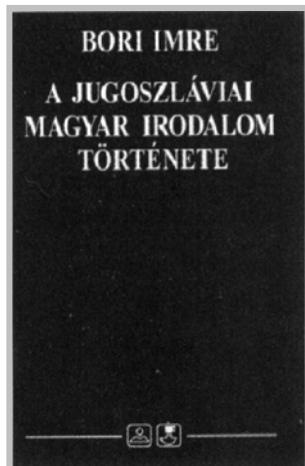
Főszerepben az irodalom

BORI IMRE: A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE

Rendeltetése szerint minden irodalomtörténet *kézikönyv*, melyben írókkal és műveikkel találkozunk, jellege szerint pedig *összegezés, áttekintés*, amely a választott időszak, nemzet, közösség íróit és műveiket mutatja be, rendszerezi, és amelyet, ha egy szerző jegyez, ha egyszemélyes irodalomtörténetről van szó, felismerhetően *személyes szemlélet*, egyéni hang jellemez. Némi eufemizmussal akár azt is mondhatnánk, az egyetlen szerző írta irodalomtörténet olyan regény, melynek *főszereplője* a választott időszak, nemzet, közösség – irodalma.

Bori Imre pedig, kinek *A jugoszláviai magyar irodalom története* című könyvét ezúttal bemutatjuk, olyan irodalomtörténet-író, aki (mint azok az írók, akik minden újabb könyvükben a témát járják körül, fogalmazzák meg újra és újra) immár három évtizede ugyanannak az irodalomnak a regényét írja: a jugoszláviai magyar irodalom történetét. Pontosabban: újabb és újabb fejezetekkel bővíti ki az 1968-ban megjelent első változatot, amelyet talán alapszövegnek is nevezhetnénk, jóllehet,

csak irodalmunk gyermek- és serdülőkorát mutatja be, ahogy egyik kritikusa, Kovács Sándor Iván említi *az Irodalomtörténetben* (1970/3), „épp csak a derekáig jut el” az akkor ötvenéves történetnek, az 1918-tól 1945-ig terjedő évtizedeket tekintti át, még ha néhány író (Sinkó Ervin, Lőrinc Péter, Debreczeni József, Szirmai Károly, Herceg János, Majtényi Mihály, Laták István, Thurzó Lajos és Gál László) esetében, lássék az életmű alakulása, át is lépi a kijelölt határvonalat. Az 1968-as első változatot követő 1975-ben kiadott második dolgozat már címében is jelzi az időbeli határok tágítását. Irodalmunk évszázadai – olvasható a címlapon, s ennek értelmében nyúlik vissza az irodalomtörténet „regény” ideje a kezdetekig, a mindössze néhány lapnyi hagyomány-összefoglalóból nyolcvan lapnyi előtörténet lesz, illetve fut előre szinte a megjelenés napjáig, a hetvenes évek közepéig, valóban évszázadokra tágítva az időívet, a XI. századi aracsí kőfelirattól az 1973-as évszámot viselő *Világos katona* c. Gion-, *Égetni viszik?* c. Brasnyó- és *Az erdő én vagyok* c. Fülöp Gábor-kötetig, melyeket nem is annyira a kiadás éve miatt kell említeni, inkább azért, lássék, Bori Imre számára a jelen is már történet (azóta is így van, minden újabb kiadás ezt igazolja), de mondhatnám azt is, lássék, számára a legrégibb múlt is jelen. S bár *Irodalmunk évszázadai* az előző változathoz képest az időbeli teljesség igényével készült, előbb tekinthető irodalomtörténeti kivonatnak, tényeket és jelenségeket bemutató tájé-

Forum, Tankönyvkiadó
Újvidék, 1998
403 oldal

koztatónak, mint várakozás szerint részletekbe menő, kiteljesedő egésznek. Ennek a feladatnak majd a következő, 1982-es kiadású változat (*A jugoszláviai magyar irodalom rövid története*) tesz eleget, jóllehet a címében szereplő „rövid” jelző, amely az 1993-ban megjelentetett újabb, természet-szerűen ezúttal is átdolgozott és bővített kiadás élén is megmaradt, nem éppen ezt sugallja, s amely majd csak a mostani, legújabb, a szerző szerint negyedik, szerintem – mivel az első, 1968-ban kiadott változatot, még ha fél irodalomtörténet is, szintén figyelembe kell(ene) venni – a harminc év alatt immár ötödik kiadás borítójáról tűnik majd el.

Ez a Bori-féle jugoszláviai magyar irodalomtörténet kiadási életrajza, amelyhez szervesen hozzátartoznak az előmunkálatokat jelentő antológiák (*A vajdasági ég alatt*, 1960; *Irodalmunk kiskönyve*, 1964; *Irodalmi hagyományaink*, 1971; *Föld és mag*, 1971; *Márciusi zsoltár*, 1973; *Különös ajándék*, 1976 *Gyökér és szárny*, 1976; *Csilagok minden színben*, 1979; *Ugart kell törnünk*, 1983), továbbá íróportrék (Fehér Ferencről, Ács Károlyról, Németh Istvánról, Zákány Antalról, Gál Lászlóról), elő- és utószavak, kritikák (többek között nagy sikerű 1968-as pályázatunk tizenkét regényéről, az 1970-es drámapályázat kilenc művéről) meg immár részben kötetekbe is gyűjtött reflexiók, gondolattörések, „olvasói jegyzetek” illetve az irodalomtörténet(ek) fejezeteiből kinövő, egy-egy írónk (*Fehér Ferenc*, 1978; *Sinkó Ervin*, 1981; *Szenteleky Kornél*, 1994) életművét feldolgozó monográfiák, melyek mind együtt teszik ki a jugoszláviai magyar irodalomként ismert, s nagyrészt Bori Imre munkásságának is köszönhetően ismertté vált hol viruló, hol (mint manapság) inkább csak szerényen létező irodalmi tényészetet.

Míg azonban hatalmas, tiszteletet parancsoló életműve másik vonulata, a ma-

gyar irodalmi modernség feltérképezése esetében Bori tanár úr a jelentől indulva jut(ott) el régebbi korszakokig, a virágtól a gyökérzet felé haladva ír a szövegértelmezés módszerré tett műfaját követve sajátos, nem hagyományos csapásokon járva, hanem műveket és életműveket, korszakokat és irányzatokat, műfajokat és jelenségeket saját élet- és irodalomszemléletén átszűrve láttató irodalomtörténeti szintézist, addig a jugoszláviai magyar irodalom esetében inkább, amint a vonulat genézisét vázolja jeleztem, a történetiség, a folyamatosság elvét követi. Ez viszont nem gátol(hat)ja meg abban, hogy az irodalomtörténet-írást a szöveginterpretációval hozza jellegzetes Bori-féle szimbiózisba, műve egyszerre legyen objektív, mint az irodalomtörténethez illik, és személyes, mint az olvasmányélményt közvetítő beszámoló, tényszerű és szubjektív, tudományos és privát. S ennek a tudatosan vállalt kettősségnek megfelelően választ(ott) Bori Imre beszédmodot, talál(t) rá a *leírásban* a számára legadekvátabb megnyilatkozási formára, amely esszé-szerűen ihletett és nagyvonalú, megtűri az adatokat, de nem igényli ezek irodalomtörténetekre jellemző mennyiségét (változatról változatra haladva kevesebb a biográfiai adat, viszont nem csökken a könyvészeti adatok száma, ami mintha arra kívánna figyelmeztetni, hogy az irodalom művek és kevésbé életrajzi függvénye).

A leírás, bár nem nélkülöz(het)i a vélemény, nem is minősít vagy értékkel úgy, ahogy a kritika kötelessége, ahogy a kritika teszi, inkább bemutat. Noha semmiféle tárgyi bizonyítékom erre vonatkozóan nincs, azt gondolom, hogy a bemutatást szolgáló leírás egyenes következménye annak a szándéknak, amely az 1918 és 1945 közötti jugoszláviai magyar irodalom történeti tényét felismerve hívta életre irodalmunk történetének első áttekintését. Ekkor nem ítélni kellett mű-

vek és alkotók felett, hanem tudatosítani, hogy léteztek, jelezni, hogy volt (itt is!) hagyomány. És hogy ez nem volt s talán ma sem éppen veszélytelen vállalkozás, azt a még szinte napjainkig fel-feltörő, nemegyszer indulatos, s ilyenként a félrevezetés vádjától sem visszariadó ellenvélemények (Kiss Ferencről Béládi Miklóson át Vajda Gáborig) tanúsítják. Volt, aki túl-méretezett kulturális, irodalmi önállóság igényével, volt aki önálló vajdasági magyar nemzet létre hozásának vádjával támadt az elfelejtett műveket, írókat felfedező irodalomtörténetre és írójára, s volt aki eleve tagadta a kisebbségi irodalom lehetőségét, mondván hogy mivel elszakadt a szellemi központtól, „nem (lehet) teljes értékű irodalom”, „másodrendű irodalom csupán, amely a kényszerűségből csinált erényt, ha képes volt rá, hogy ha alkalma nyílt efféle erőfeszítésre”, ahogy *A magyar irodalom története 1945–1975* című akadémiai kiadás negyedik, *A határon túli magyar irodalom* (Bp., 1982) címet viselő kötetének bevezetőjében olvasható.

Egy irodalomtörténet, láthatóan, mindig több, mint egy könyv, több egy ember irodalomolvasatánál is. Egy irodalomtörténet, akár csak egy lexikon, mindenekelőtt *felelősség*.

Mindannyian tudjuk, gyakran beszélnek az írástudók felelősségéről, hivatkoznak, kivált válságos, emberpróbáló időkben erre a felelősségre, mint ahogy mostanság is joggal történik éppen a Vajdaságban, az irodalomtörténész felelőssége azonban már nem mérhető sem a szépíró, sem a kritikus felelősségével. Ő ugyanis nem csak esztétikai közegben és eszközökkel létrehozott erkölcsi példát állít kortársai elé, mint a költő vagy prózaíró, s nem is a legfrissebb irodalmi termésben segít eligazodni, mint az esztétikai szempontok szerint véleményt kimondó-formáló kritikus, hanem összetettebb feladatot teljesít. Miközben a hagyományt idézi

fel, írókat, könyveket nevez meg, olyan művekre hívja fel figyelmünket, amelyekről nemcsak hogy nem tudunk, de amelyeket nélküle talán sohasem vennénk kézbe. Egyszerre teremt szellemi, történelmi alapot s mutat példát a jelen számára, és segít eligazodni a múltban, amely nélkül semmiféle jelen nem képzelhető el, nem létezhet, kivált kisebbségi nem, amely számára talán fontosabb a múlt, mint a többségi vagy az anyanemzet számára. Az irodalomtörténész felelőssége abból következik, hogy egyszerre fedezi fel és segíti megőrizni azt a szellemi mítoszt, amit az irodalom jelent, képvisel, és kánont teremt, amely a jelen szellemi önbizalmát, nagykorúságát szavatol(hat)ja.

Egy irodalomtörténet tudatteremtő és tudatfejlesztő tett. Következésképpen fontosabb, mint ahogy mostanság a műfaj rossz hírért költő elméletek szeretnék fel-tüntetni.

Erre gondolva kell(ene) forgatni Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténetének legújabb, immár ötödik, átdolgozott és bővített változatát. S természetesen évtizedeket felölelő folyamatos irodalomtörténész, tudósi figyelmet, igyekezetet megillető érdeklődéssel és tisztelettel, ami semmiképpen sem zár(hat)ja ki a mű kritikai megítélésének lehetőségét, igényét, de miközben erre vállalkozunk, nem fedkezhetünk meg arról, hogy olyan kivételes gyűjtő-összegező írói-emberi vállalkozásról van szó, mely nem csak a jugoszláviai, hanem az egyetemes magyar irodalomról való gondolkodásunkat is befolyásol(hat)ja, s amelyhez akkor viszonyulnánk legmúltóbban, ha a szerzőtől kapott alapra felhúznánk a magunk irodalmi építményét; ha lenne folytatása, amely azonban függetlenül attól, milyen mértékben vállalja, s milyen mértékben értékeli át a jugoszláviai magyar irodalom Bori Imre által készített áttekintését, nem hagyhatja figyelmen kívül ennek sem

tényanyagát, sem szemléletét. Az előbbit a koncepciónak megfelelően bővíteni is, csökkenteni is lehet(ne), az utóbbival pedig olyképpen lehetne folytatni rejtett párbeszédet (lévén hogy az irodalomtörténetek feladata nem az egymással való vitatkozás, hanem egymás kiegészítése), hogy másutt jelölne ki a nyolc évtizednyi történet súlypontjait, másféle összegezéseket állapítana meg, s ezzel összhangban más csoportosítást eszközölne.

Ha létezik könyv, melynek értékét nem csak tartalmi, szemléleti önsúly jelenti, hanem az is, hogy folytatásra biztat, akkor Bori Imre jugoszláviai magyar irodalomtörténete kétségtelenül ilyen.

Gerold László

